

УДК [336.717:343.35]

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УМОВАХ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Попова Л.М., Пісқун М.І.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

У статті перераховано основні показники для характеристики фінансової діяльності банків. Крім того, досліджено сучасний фінансовий стан національних банків та проаналізовано проблеми, з якими стикаються банки у ході своєї діяльності. Авторами виділено особливості функціонування банків у країнах з розвинутою економікою та українських банків. У статті наголошено на тому, що значний вплив на функціонування банків справляє тіньова діяльність, яка пронизала всі сфери економічної діяльності та набрала чималі масштаби. Авторами зроблено висновок про необхідність виваженої державної політики в напрямі детінізації економіки для налагодження ситуації в банківській сфері та стабілізації економіки країни в цілому.

Ключові слова: фінансова діяльність банків, банківська система, тінізація економіки, заходи з детінізації економіки.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки України важливе значення має стан банківської системи, оскільки саме банки є одним із головних джерел інвестування фінансових ресурсів в економіку країни. А забезпечення стабільної фінансової діяльності банків – це одне з першочергових завдань, яке необхідно вирішити на шляху інтеграції України до Європейського економічного простору. Однак в умовах економічної кризи тінізація економіки пронизала всі сфери господарювання, у тому числі і банківську сферу, що потребує вирішення більш глобальних проблем для забезпечення стабільності та нормального функціонування не тільки банківської системи, а й національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан фінансової діяльності банків України та банківської системи в цілому, завжди привертая увагу провідних науковців та фахівців. Проблеми, які виникають в даній сфері на кожному етапі розвитку фінансової системи, є досить актуальними. Зокрема, питання, присвячені впливу банківської системи на економіку України, розглянуті в працях таких авторів, як С. Герасимова, Л. Грицен-

ко, І. Кравченко, В. Масленіков, М. Омелянович, Д. Шараєвський та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Однак, проблеми впливу тінізації економіки на фінансову діяльність банків досі не досліджено в повному обсязі та потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану фінансової діяльності банків в умовах тінізації економіки.

Виклад основного матеріалу. Огляд методичної літератури з аналізу банківської діяльності та ознайомлення з практикою безпосередньо в банках свідчить, що на сьогодні єдина система показників, які в узагальнюючому вигляді характеризують їх фінансовий стан, остаточно ще не склалася. Кожний банк використовує свої самостійно розроблені методики, що включають різні показники, які часто суттєво різняться. Більшість методик поєднує чотири групи показників, що дають можливість оцінити фінансовий стан банку виходячи із:

- оцінки фінансової стійкості;
- оцінки ділової активності;
- оцінки ліквідності;

– оцінки ефективності управління [1].

Оціночні показники являють собою коефіцієнти, що розраховуються на основі даних балансу комерційного банку та звіту про прибутку і збитку. Національний банк України рекомендує при визначенні узагальнюючої оцінки фінансового стану банку використовувати загальновідому систему «СAMEL».

НБУ у своєму звіті про фінансову стабільність надав характеристику фінансовій діяльності банків України за 2016 рік. Так, збитки банків у 2016 році значно зменшилися, незважаючи на скорочення операційного прибутку, основним фактором чого стало зниження відрахувань у резерви під проблемні активи. Зменшення відрахувань до резервів, за даними НБУ, дало змогу банкам поліпшити фінансовий результат і вийти на прибуток у травні 2016 року уперше за багато місяців, хоча це не переросло у стійку тенденцію. НБУ зазначило, що прибутки були дуже волатильними через те, що окремі великі банки формували резерви під проблемні кредити, перебуваючи на останньому етапі цього процесу. Формування резервів значно зросло у вересні 2016 року, тож у підсумку за 9 місяців банки отримали збитки на суму 11,6 млрд. грн. [2].

За даними аналітичного огляду банківської системи України Національним рейтинговим агентством «Рюрік» за підсумком 2016 року доходи банків України, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, знизилися на 4,3% і становили 190,69 млрд. грн., в той час як витрати зросли на 31,7% – до 350,08 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності банківської системи України за підсумком 2016 року був від’ємним та склав (-)159,39 млрд. грн. (за 2015 р. – (-)66,60 млрд. грн.) (табл. 1).

Зменшення доходів протягом 2016 року порівняно з відповідним періодом минулого року пов’язане, в першу чергу, з отриманням збитків від торговельних операцій (за рахунок збитків від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами) та скороченням процентних доходів, обсяг яких порівняно з відповідним періодом минулого року скоротився на 62% та станом на 01.01.2017 р. відповідав 8,24 млрд. грн.

Крім того, обсяг збитків банківської системи України за 2016 року значно перевищив аналогічний показник 2015 року, переважно внаслідок вагомого зростання сум відрахування в резерви протягом IV кв. 2016 року (до 198,31 млрд. грн.), зумовленого виконанням плану врегулювання діяльності ПАТ КБ «Приватбанк» в межах процесу націоналізації установи.

За підсумком 2016 р. 31 з 93 функціонуючих банків отримав збитки на загальну суму 169,3 млрд. грн. З цієї суми майже 80% (135,3 млрд. грн.) припадає на ПАТ КБ «Приватбанк». Інші банківські установи, що завершили звітний період з додатним результатом діяльності, отримали сукупно 10,82 млрд. грн. прибутку. Окрім ПАТ КБ «Приватбанк» до трійки найбільш збиткових за результатами 2016 р. увійшли ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАТ «ВТБ банк». Серед найбільш прибуткових за підсумком минулого року банків були виключно іноземні фінансові установи – Райффайзен Банк Аваль, Сітібанк та ОТП Банк. На топ-3 найбільш прибуткові банки за підсумком 2016 р. припадало 57,5% загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України [3].

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, станом на 01.10.2016 р. відзначається зростання частки простроченої за-

Таблиця 1

Основні показники результатів діяльності банківської системи України, млн. грн.

Показник	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.04.2016	01.07.2016	01.10.2016	01.01.2017
Чистий процентний дохід	49 051	54 086	39 066	10 217	21 490	32 678	44 169
Чистий комісійний дохід	20 999	23 387	22 568	5 668	11 348	18 181	24 180
Результат від торговельних операцій	3 304	15 511	21 490	-3 769	-1 837	4 749	8 243
Чистий операційний дохід від основної діяльності	73 354	92 984	83 124	12 116	31 001	55 608	76 592
Чистий інший операційних дохід	-7 207	-5 486	-3 424	266	-1 799	-3 091	-1 315
Чистий операційний дохід	66 147	87 498	79 700	12 382	29 202	52 517	75 277
Інший дохід	5 566	5 064	4 577	880	2 129	4 202	5 674
Загальні адміністративні витрати	40 672	44 614	36 742	9 170	18 453	28 301	39 356
Відрахування в резерви	27 975	103 297	114 541	11 335	21 969	37 512	198 310
Податок на прибуток	1 630	-2 383	-406	-309	-1 176	-1 180	-418
Фінансовий результат поточного року	1 436	-52 966	-66 600	-8 011	-9 183	-11 627	-159 387
Коефіцієнт ефективності діяльності	138,43%	154,48%	167,14%	102,18%	129,95%	150,95%	152,34%
Загальні адмін. витрати / валовий дохід	24,08%	21,22%	18,45%	21,43%	20,97%	20,20%	20,64%
ROA	0,12%	-4,07%	-5,46%	-2,48%	-2,48%	-2,48%	-2,48%
ROE	0,81%	-30,46%	-51,91%	-26,56%	-26,56%	-26,56%	-26,56%

Джерело: [3]

боргованості за кредитами – 25,3% від загальної суми кредитів, наданих банками, порівняно з 19,9% станом на 01.10.2015 р. Цей факт також свідчить про напружену ситуацію у банківському секторі [4].

Доцільно зазначити, що здоров'я економіки і добробут суспільства безпосередньо залежать від рівня організації роботи фінансово-кредитної системи, її стабільності і гнучкості. Чим дешевше кредити і простіше до них доступ для бізнесу і споживачів, тим більш розвинутою є економіка.

У країнах з розвинутою економікою процентні ставки для бізнесу не перевищують 10% річних. При цьому кожен вид бізнесу вимагає фінансування на різні періоди часу. Так звані довгі гроші (кредити на термін більше п'яти років) необхідні для переозброєння економіки, інфраструктурних, наукоємних і капіталомістких проектів. Вони набагато дешевше короткострокових. Відсоткова ставка часто не перевищує 2% річних, адже інакше підприємство було б не в змозі повернути довгий кредит. Процентні ставки за залучення грошей в розвинених країнах на дуже низькому рівні – не перевищують 1% річних. А наприклад, в Швейцарії сам клієнт іноді повинен платити банку за збереження його коштів [5].

В Україні відсоткові ставки за кредити на високому рівні, а з огляду на підвищення ризиків, «довгих» грошей просто немає. Така ситуація ставить країну в «незручне» становище: переозброєння економіки і розвиток наукоємних і капіталомістких галузей практично неможливо. Економіка в такому положенні приречена на животіння. Ніякі реформи не можуть бути успішними, якщо не дбати про стабільність фінансово-кредитної системи.

Головними причинами такого удару по економіці стали штучна і різка девальвація гривні за період 2014-2015 рр. і оголошена «чистка» банків. При цьому за межею бідності опинилося 80% населення. Саме ця ситуація в кредитній системі країни призводить до зубожіння громадян і подальшого поглиблення економічної кризи. Порівняння економічних показників України з іншими країнами вражає. Рівень ВВП в Україні в 2016 році склав \$83,2 млрд, а в країні, що знаходиться на останньому місці двадцятки найроз-

виненіших країн світу – Бельгії, – \$465,2 млрд. У 5,6 рази вище, ніж у нас. При цьому Бельгія менше як в плані території, так і населення. Не кажучи вже про те, наскільки Україна перевершує цю маленьку країну в питанні природних ресурсів [5].

Важливим є той факт, що значний вплив на функціонування банків справляє тіньова діяльність, яка пронизала всі сфери економічної діяльності та набрала чималі масштаби. І хоча рівень тіньової економіки у фінансовій та страховій діяльності у 2016 році зменшився порівняно 2015 роком на 2 в.п. до 56% від ВДВ (рис. 1), однак залишається достатньо високим [4]. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини зони проведення АТО.

Доцільно відзначити, що інтегральний показник рівня тіньової економіки протягом останніх років хронічно підвищувався: в 2012 році він становив 32%, в 2013-му – 35%, а за підсумками 2014 року його значення перевищило 40% [6]. У 2015 році рівень тіньової економіки склав 40% від обсягу офіційного ВВП, і лише у 2016 року – 35% від офіційного ВВП [4].

Масовий відтік депозитів з банків, а також виведення капіталів представниками попередньої влади і багатьма підприємствами погіршили ситуацію.

Один з методів, що застосовуються Мінекономіки для оцінки тінізації, базується на порівнянні показників роздрібно-товарообігу і витрат громадян на покупку товарів і послуг. Велика частка тіні в Україні припадає на великий і дуже великий бізнес. Ідентична ситуація склалася у малому та середньому бізнесі. При чому, обсяги тінізації оцінити надзвичайно складно.

Нові можливості для тіньовиків відкрила війна. В окупованій частині регіону відсутній фіскальний контроль – податківці безсилі перевірити достовірність податкової звітності, що надходить із зони АТО. Зустрічні податкові звірки зараз також неможливі. Адже саме вони були найбільш ефективним інструментом виявлення податкових ям, «партизанів» і інших схем податкової оптимізації. Зараз бізнесу досить включити в оптимізаційну схему одне-два підприємства з охоплених

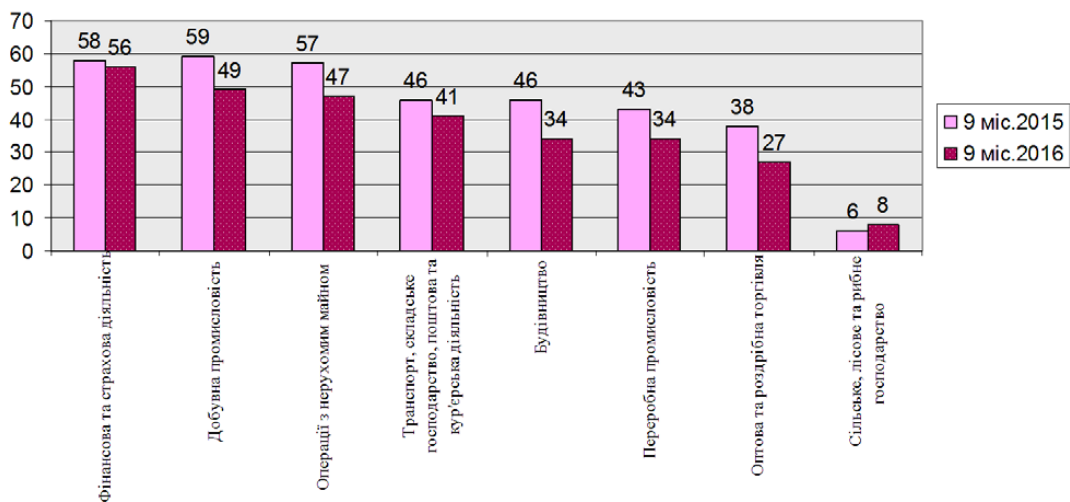

Рис. 1. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Джерело: [4]

війною міст, і довести їх участь в податкових махінаціях буде практично неможливо.

Ресурси, які фінустанови могли направити на кредитування економіки і реального сектора, обивателі конвертують в долари і складають «під матраци». А це означає, що у найближчі місяці в банки ці гроші не повернуться, що вплине на подальший спад виробництва та сповільнення економіки.

Зростання доларизації також тягне за собою розвиток тіньового сектора. Валютним «налом» запасаються і підприємства, що працюють в тіні, і багато імпортерів. Компаніям, які платять зарплати «в конвертах», валюту поставляють оптові мінняйли, а конвертацією та обналу займаються тисячі фірм-одноденок. Розрахунки в багатьох сферах проводяться або в доларах США, або в гривневому еквіваленті за чорним курсом [6].

Висновки та пропозиції. Таким чином, щоб налагодити ситуацію в банківській сфері та стабілізувати економіку країни в цілому, потрібна виважена державна політика з усім комплексом заходів.

По-перше, це має бути відновлення довіри до банківської системи, що, перш за все, пов'язано з детінізацією національної економіки.

По-друге, виконання судовою системою своїх функцій, адже в країні фактично існує судовий «параліч» та блокування виконання навіть вже існуючих судових рішень бездіяльною виконавчою службою.

По-третє, відновлення кредитних портфелів банків, що також зруйновані в результаті «чистки». Це також є прямим джерелом повернення коштів, втрачених в банках клієнтами на депозитах і рахунках.

По-четверте, податкове сприяння малому та середньому бізнесу. Необхідно надавати податкові пільги підприємствам, що відкриваються, наукомістким галузям, тим, хто здійснює технічне переоснащення, впроваджує нові технології.

По-п'яте, заохочення банків з іноземним капіталом шляхом лібералізації умов бізнесу в Україні. На сьогодні такі банки в значній мірі допомагають українській економіці вижити. Це свого роду острівці стабільності на банківському ринку, до яких не застосовуються корупційні методи Центробанку (як це буває з українськими банками). Їх роль сьогодні величезна. Вони продовжують кредитувати і обслуговувати українські підприємства, коли бути клієнтом українських банків просто небезпечно (незалежно від розмірів).

По-шосте, підтримка державними банками регіональних і загальнодержавних програм, що стимулюють розвиток економіки, самоврядування. Подальше і поступове зняття валютних обмежень, для лібералізації експортно-імпортних операцій та інші заходи.

Доцільно зазначити, що комплексне виконання цих заходів безумовно призведе до зниження корупції та поверне економіку з тіні в легальне русло.

Список літератури:

1. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/312/54/1/3/>
2. Звіт про фінансову стабільність // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>
3. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року // Національне рейтингове агентство «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf
4. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2016 року / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
5. Невмержицкий Евгений. Когда Украина прекратит «проедать» миллиардные кредиты? // Национальный антикоррупционный портал «Антикор» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://antikor.com.ua/articles/169793-kogda-ukraina-prekratit-proedatj-milliardnye-kredity>
6. Экономические прогнозы – 2015: тенезация, турбулентность и перераспределение рынков // Национальный антикоррупционный портал «Антикор» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://antikor.com.ua/articles/29635-ekonomicheskie-prognozy_2015_tenizatsija_turbulentnostj_i-pereraspredelenie-rynkov

Попова Л.Н., Пискун М.И.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ФИНАНСОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ ТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

В статье перечислены основные показатели для характеристики финансовой деятельности банков. Кроме того, исследовано современное финансовое положение национальных банков и проанализированы проблемы, с которыми сталкиваются банки в ходе своей деятельности. Авторами выделены особенности функционирования банков в странах с развитой экономикой и украинских банков. В статье отмечено, что значительное влияние на функционирование банков производит теневая деятельность, которая пронизала все сферы экономической деятельности и набрала немалые масштабы. Авторами сделан вывод о необходимости взвешенной государственной политики в направлении детенизации экономики для налаживания ситуации в банковской сфере и стабилизации экономики страны в целом.

Ключевые слова: финансовая деятельность банков, банковская система, тенезация экономики, меры по детенизации экономики.

Popova L.M., Piskun M.I.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

FINANCIAL ACTIVITIES OF BANKS IN THE CONDITIONS OF SHADOW ECONOMY

Summary

The article listed the main indicators for the characteristics of the bank activity. In addition, the article studied current financial condition of national banks and analyzes the challenges faced by banks in the course of their activities. The authors highlighted the peculiarities of banks in advanced economies and Ukrainian banks. The article stressed that the shadow activity gives the significant impact on the operation of banks and that the shadow activity permeates all spheres of economic activity and has considerable scale. The authors concluded that there is need in a balanced public policy towards shadow economy to establish the situation in the banking sector and stabilize the economy as a whole.

Keywords: financial activities of banks, banking, shadow economy, measures for reducing the shadow economy.